

Dok pitanje kongruencije — apstrahirajući od reda riječi — ne zadaje poteškoće učenicima, ukoliko nije povezano s upotrebom prijedloga, to se područje rekcija, osobito glagolskih, ubraja u najteža poglavlja pri usvajanju stranog jezika. Opasnost kalkova vreba ovdje sa svih strana. Premda znamo da je doslovno prenošenje struktura materinjeg jezika na strani jezik opća pojava pri procesu usvajanja drugog jezika, treba reći da se to očituje u punoj mjeri osobito na području rekcije, tj. pri upotrebi prijedloga, padeža, pa i reda riječi. Stoga će biti korisno da se već na nižem stupnju nastave stranog jezika započne, a zatim nastavi sistematskim vježbanjem često upotrebljenih rekcija, osobito onih koje se razlikuju u oba jezika. Jedan od preduvjeta za uspješno vršenje tih vježbi je postojanje jasnih pojmova u pogledu klasifikacije samih rekcija. Nastojali smo da tome doprinesemo ovim člankom.

Damir Kalogjera

AMERENGLISH

Isto kao ovaj članak bila je nedavno naslovljena i anketa časopisa »Encounter«, u kojoj su engleski i američki publicisti i pisci iznosili svoje dojmove o razlikama između američkog engleskog i britanskog engleskog (dalje AE, BE). Složenica u naslovu napravljena je po analogiji na »franglais«, pojam koji je svojedobno bio izazvao žive polemike u frankofonskim zemljama.

Razlike između AE i BE na fonološko-gramatičko-leksičkoj razini prilično su mnogo razmatrane i dostupne.¹ Manje su, međutim, poznati stavovi i odnosi govornika prema svojoj i onoj drugoj varijanti pa ćemo se na tome ovdje zadržati. Do takvih stavova, koji posebno zanimaju sociolingvistiku, može se doći pomoću raznolikih eksperimenata² ili dobro pripremljene ankete. Zanimljivi se zaključci mogu izvući i iz spontanijh izjava govornika, dakako, ako njima prilazimo kao sekundarnim responsima³ koji traže interpretaciju u sociolingvističkim okvirima.

Spontanijh izjava o razlikama između AE i BE što su se pojavile u knjigama, časopisima, u pismima urednicima u novinama ima nepregledan broj. Neke su duhovito oblikovane kao ona o *dviije nacije koje dijeli zajednički jezik* (B. Shaw) i ušle su među aforizme engleskog govornog područja, a neke se druge citiraju u filoškim raspravama o tom problemu.⁴ Diskusija koju ćemo

¹ Vidi: Željko Bujas u ovom časopisu 3, 1973; 3, 1975; i u ovom broju.

² Pregled eksperimenata i testova u svrhu utvrđivanja sociolingvističkih karakteristika u govornome jeziku dao je W. Labov u radu »The Study of language in its social context«, Sociolinguistic Patterns, University of Pennsylvania Press 1972.

³ Vidi: Leonard Bloomfield, »Secondary and Tertiary Responses to Language«, Language 20. 45—55, 1944.

⁴ Vidi: Randolph Quirk, »Philology, Politics and American English« i »Linguistic Bonds Across the Atlantic« u knjizi: The English Language and Images of Matter, Longmans 1972.

ovdje razmotriti kao zbir sekundarnih responsa čini se zanimljivom jer je nastala istim povodom; u njoj sudjeluju Amerikanci i Englezi koji se obilno služe pisanim jezikom, kao novinari, publicisti i pisci, dakle pripadnici jednog definiranog sloja govornika jezika, pa i zbog toga (a to je najzanimljivije) što iz nje proizlazi različit stav prema nekim procesima u jeziku kod većine engleskih sudionika na jednoj i većine Amerikanaca na drugoj strani.

Povod ovom simpoziju bila je opširna recenzija knjige Normana W. Schura »British Self-Taught : With Comments in American«. Recenziju je napisao Ian M. Ball, Australac, dopisnik »Daily Telegrapha« iz New Yorka (Encounter, listopad 1974). Sama knjiga o kojoj je riječ u recenziji jest neka vrsta praktičnog glossara koji registrira razlike između dviju varijanata, a cilj mu je da, navodno, pomogne Amerikancima koji borave u Engleskoj. Ball odobrava izradu takvih glossara i smatra ih potrebnima jer i sam ima poteškoća s urednicima živeći u Americi i pišući za engleske novine. On dotiče još nekoliko tema, kao što su neodlučnost urednika engleskih novina da prihvate američku riječ u novinskom izvještaju čak i kad je neophodna (commuter-railway season-ticket holders), smatra da se iz lingvističkih i socijalno-ekonomskih razloga Englez bolje snalazi u amerikanizmima nego što je slučaj u obratnoj situaciji jer Englez vidi i čuje AE na svakom koraku, no uza sve to, tvrdi Ball, to su dva jezika, jer su razlike velike. Ball je, vidimo, spomenuo neke uobičajene teme koje se javljaju na toj razini rasprave. To je bio poticaj, i u kasnija dva broja časopisa »Encounter« (siječanj 1975, veljača 1975) izašlo je 15 priloga, i to osam iz pera Britanaca, pet su ih poslali Amerikanci, jedan je napisao čovjek s dvojnim, britanskim i američkim državljanstvom, a jedan je prilog dao Australac koji živi i djeluje u Engleskoj, sve u obliku slobodnih komentara i varijacija na temu *Amerenglish*.⁵

Baš zbog toga jer se radi o slobodnim spontanim mišljenjima ne možemo im prići onako precizno kao što sociolingvisti obrađuju unaprijed pripremljene ankete s određenim pitanjima, već nastojimo da iz materijala proizidu neki stavovi koji bi bili karakteristični za pripadnike jedne ili druge zajednice. Čini se da tri takva stava dolaze do izražaja u ovim spontanim izjavama koja bi se mogla označiti na slijedeći način:

1. razlike nisu važne jer ne uzrokuju prekid komunikacije;
2. varijante treba održati čistima
3. američki engleski je povezan s rasulom engleskog jezika.

1. Razlike nisu važne

Tvrđnju po kojoj su AE i BE dva jezika sa značajnim razlikama, zbog kojih su i glossari potrebni, odbacuje jedna grupa sudionika. Po njihovu mišlje-

⁵ Navodim imena, zanimanje i naciju sudionika simpozija: Kingsley Amis, pisac, Britanac; Patrick Cosgrave, nov. urednik, Britanac; Leo Rosten, publicist, Amerikanac; Clive James, nov. kritičar, Australac; William Buckley Jr., urednik časopisa, Amerikanac; Max Lerner, sveuč. prof., Amerikanac; Patrick Brogan, novinar, Britanac; Hugh Brogan, sveuč. nast., Britanac; Ian Robinson, sveuč. nast., Britanac; Honor Tracy, spisateljica, Britanka; Constantine Fitzgibbon, pisac, Amerikanac; John Crosby, novinar, Amerikanac; Robert Conquest, pjesnik i historičar, dvojni državljanin; Jan Morris, putopisac, Britanka; D. J. Enright, urednik časopisa, Britanac. Svi su sudionici vezani ili bili vezani s obje varijante i čitalac koji prati kulturna zbivanja na engleskom govornom području sigurno poznaje znatan dio tih imena.

nju razlike postoje samo onda ako dolazi do nesporazuma ili prekida u komunikaciji, a to je rijetko i može se zanemariti. »But for Chrissake — that's Christ's sake in American, chaps — has anybody ever gone away from a shop — meaning »store«, youse — empty-handed through ignorance of some of these local variants? (Kingsley Amis, britanski romanopisac, velj. str. 41). Po mišljenju te grupe nesporazumi se povremeno ipak mogu dogoditi, a oni koji ostaju u sjećanju jesu komične naravi.

»We all have our comic horror stores of such (misunderstandings D. K.): my favourite concerns the Englishman who, told by his American hostess that she was going to wash up, asked in front of her husband if he might help her.« (Ibid. str. 41)

No takvi se nesporazumi mogu i iskonstruirati.⁴

Rad na glosarima je uzaludan i čist je gubitak vremena, jer razlike između dvije varijante nisu veće od regionalnih razlika na Britanskom otoku.

»How horrifying is to be told that there is a 474-page book called *British Self-Taught*. One knows these compilations, and how they have to pad out the tiny amount of worthwhile material, with, for example non-existent rhyming slang. (Robert Conquest, brit. i am. državljani, živi u Irskoj, pjesnik str. 54, siječanj.

»... Americanisms and Anglicisms properly speaking are, as I said, a very minor and adjustable matter.« (Ibid. p. 54)

Mnogima ne pravi posebnu teškoću miješanje varijanata ako im to iz nekog razloga odgovara.

»I have adopted wireless because it has a lovely antique sound, and my wife who is British says radio — so there you are.« (John Crosby, Amerikanac, živi u Engleskoj, siječanj, str. 53)

Na Ballovo naglašavanje poteškoća u ortografiji koje su po njemu mnogobrojnije nego se to na prvi pogled čini, a Schur ih je uspio marljivo pribilježiti, odgovara Constantine Fitz Gibbon (Amerikanac, djelomično obrazovan u Britaniji, pisac):

»As for spellings to which Mr Ball devoted such exhaustive and no doubt exhausting attention, I can only say that I care not a fig nor a good God damn. If a reader fails to follow my meaning when I write either »color« or »colour«, I would just as soon he did not try to read my books at all« (siječanj, str. 53).

Uvažavajući da razlike postoje, William Buckley Jr. (Amerikanac, urednik časopisa) smatra da nisu ni praktično ni literarno važne, pa se i glosari mogu smatrati samo komercijalnim pothvatom. Tom se mišljenju priklanja i Max Lerner (Amerikanac, profesor i novinar), za kojeg su većina razlika beznačajne na toj razini. Jedini sudionik Amerikanac koji nešto teže ulazi u ovu grupu jest Leo Rosten, autor popularnih knjiga o jeziku, jer nadopunjuje Ballove popise razlika, no njegov je stav pri tome toliko benevolentan i prožet humorom da se slobodno može reći kako i on sam uzima te razlike olako.

Svi su citirani autori osim Kingsley Amisa Amerikanci i svi oni jasno pokazuju da im razlike između AE i BE ne predstavljaju neku posebnu preokupaciju niti ih smatraju izvorima nesporazuma niti bilo kakvom smetnjom u komunikaciji.

2. Čisti engleski

Suprotno od sudionika simpozija, kojima je glavno mjerilo razlika između dviju varijanata mogućnost sporazumijevanja, odnosno mogućnost nesporazuma, postoji čitava serija izjava kojih autori kažu ili sugeriraju da im izbor američke ili engleske riječi, izreke, konstrukcije, znači nešto mnogo složenije od pukog prenošenja poruke. U pitanju su očigledno neke ustaljene vrijednosti.

Izjave koje bi ulazile u ovu grupu predstavljaju spektar mišljenja, od umjerenih, stilističkih uvjerljivo obrazloženih (npr. Clive James, Australac, televizijski kritičar londonskog »Observera«) do onih koje su u prvom redu žučljive, a onda tek obrazložene (Ian Robinson, sveuč. nastavnik, Britanac),

Clive James govori o tome da je u djetinjstvu u Australiji čitao podjednako britanske i američke tekstove, da su mu američka i britanska kultura pomiješane u glavi i ne vidi razloga zašto ih ne bi i dalje miješao samo uz uvjet da to čini *svjesno*. Kao suprotan primjer takvom kontroliranom miješanju navodi slučaj nekih filmskih ljudi u Engleskoj koji proizvode komercijalne televizijske serije i koji ne samo da su poprimili tipičan američki filmski jezik već ga, onako u brzini, stavljaju u usta npr. engleskim pilotima iz doba rata, što stvara nemoguće situacije: »... so that you hear wartime RAF types solemnly asking »You know something?« and pronouncing themselves to be in »deep trouble«. Dakle, ako pisac zna što kojoj varijanti pripada, može se uspješno služiti elementima te varijante u stilističke svrhe, ali ako toga nije svjestan, učinit će neoprostivih propusta.

Dok Clive James između ostalog spominje i to kako je »privlačan« američki žargon, tj. terminologija posebnih zanimanja, da mu se čovjek ne može oduprijeti jer je »interesantniji« od engleskoga i na taj način ukazuje na jedno moguće objašnjenje za velik broj posuđenica koje dolaze preko Atlantika, Ian Robinson je uvjeren da se tu ne radi o slobodnom izboru, već da su riječi AE nametnute i onim Englezima koji ih neće. Nameću ih BBC kad insistira na riječi *truck* umjesto engleske riječi *lorry*, nameću ih samoposluge kad vještaju riječ *canned food*, a ne *tins*, nameću ih državni službenici kad govore o *transportation* u značenju *public transport* (iako je *transportation* nekad značio *progon* u kažnjeničke kolonije u Australiji), nameću ih izdavači kad objavljuju američke prijevode stranih pisaca ili kad tiskaju knjige s američkog sloga i zadržavaju američku ortografiju. Iako sudionici ove diskusije uglavnom razumijevaju da su socijalno-ekonomski razlozi i specifične veze između te dvije velike govorne zajednice uvjetovale posuđivanje — većinom u jednom smjeru, Ian Robinson vidi u tome čak neko svjesno nametanje od strane osoba u vrhovima vlasti i kulture. Tu pak svoju teoriju podržava slijedećom konstrukcijom: »On the one hand our ruling elite are so unsure of their own language (i. e. of themselves) that they have a vague feeling that all is up with our life and everybody else's must be better. On the other hand this is felt with a confidence of a ruling class and imposed on the rest of us« (siječanj 1975, str. 51).

Zanimljivo je zabilježiti još jednu konstrukciju, koja bi trebala da podupre prednosti i privilegij BE pred AE i da time ujedno pokaže neosnovanost nekontroliranog posuđivanja od američke varijante. Honor Tracy (spisateljica, Britanka) tvrdi: »English, let us be clear about it, is the language of the English people. American usage of it, often racy, vivid, pungent, is a dialect« (siječanj 1975, str. 52).

Vjerojatno nećemo krivo interpretirati stav ove spisateljice ako razvijemo tu misao dalje na ovaj način: posuditi iz dijalekta znači spustiti se na hijerarhijskoj ljestvici, a to ne može biti dobar potez za jezik. Ona bi dopustila samo one posuđenice koje po njenom osjećaju imaju racionalno opravdanje jer su bolje (ice-box : refrigerator), popunjavaju prazninu (commuter) ili su britkije (payola : bribe).

Pregled stavova u ovoj grupi ne bi bio potpun kad ne bismo primijetili da se unatoč pokušaju da se problemu posuđenica iz AE priđe objektivno, pomoću kakvih-takvih teoretskih konstrukcija, pojavljuju emotivno obojene riječi i izrazi: »The Americanism that most positively annoys me....« »The other I most hate..« (Robinson) ».... (the problem) .. how to keep my blood pressure down or to bite back sudden rude oaths in public places. That is, naturally, when it (an American word D. K.) crops up in an English publication, as nowadays all too frequently happens.« (Tracy). To nam potvrđuje, kao što smo gore spomenuli, da u ovoj grupi sudionika diskusije, američka posuđenica ne zadire u problem osnovne komunikacije, već u sustav vrijednosti.

Nijedan Amerikanac u razmatranoj diskusiji nije ulazio u problem posuđivanja, što se donekle moglo i očekivati s obzirom na pravac tog procesa. Sudionici simpozija, zabilježimo nuzgred, spomenuli su samo slijedeće riječi koje su prešle Atlantik u zapadnom smjeru u novije vrijeme: *mini, unisex, hovercraft, trendy, bonkers*.

3. Američki engleski i »rasulo« engleskog jezika

Najkarakterističnija crta koja dijeli u ovoj diskusiji američke i britanske sudionike jest rasprava o dekadenciji engleskog jezika. Naime, dok Amerikanci tu temu uopće ne spominju, 6 od 8 Britanaca koji su dali svoje priloge razmatra to pitanje. Očigledno je da se treba upitati otkuda ta tema u diskusiji koja donosi dojmove i mišljenja o razlikama između BE i AE.

Te dvije teme autori priloga povezuju na različite načine. Parafrazirajući lorda Shaftsburyja, engleskog državnika iz 19. stoljeća, Patrick Cosgrave (Britanac, urednik Daily Telegrapha) govori o Amerikancima slijedeće: »Their existence and their habits of speech baffle judgement, disturb faith and leave us uncertain as to the character of right and wrong.«

No autor ne povlači daljnje konsekvencije svoje parafraze, koja se može tumačiti samo u jednom smislu, tj. da su Amerikanci sa svim svojim osobinama, pa i načinom govora, unijeli pometnju u engleske vrijednosti, već skreće pozornost na »zloupotrebu značenja«, što sve više obilježava upotrebu jezika na Britanskom otoku. Pri tom se osvrće na gubitak razlike između parova *disinterested : uninterested, contemptuous : contemptible, irony : satire*, kao i na posebno američku upotrebu priloga *hopefully*⁶ u značenju »it is to be hoped that...«, a ne »in a hopeful manner«, kakvo je značenje ta riječ u BE prvobitno imala (veljača 1975, str. 42).

I dopisnik »Timesa« iz Washingtona Patrick Brogan (Britanac) misli da se engleski jezik uništava u Britaniji, ali zlo ipak počinje u Americi, gdje se nitko

⁶ Tri engleska sudionika spominju *hopefully* u američkoj upotrebi kao »abuse«, »irreparably debased«, »outrageous misuse« ilustrirajući to rečenicama poput; »They told me that he would hopefully come, but regretfully he didn't«. Čini se da *hopefully* postaje stereotip, oznaka koja se u društvenoj svijesti vezuje uz određeni tip govora, odnosno test za upotrebu »nepatvorenog engleskog«.

ne brine za gramatiku, od škola nadalje, tako da je prekasno da se nešto učini. »... America will be the death of English«, citira Brogan nekog autora. Tom se poslu onda pridružuju i Britanci bez oklijevanja. Uništenju engleskog jezika pridonijele bi tvorbe glagola poput *to articulate* u značenju *say, to relocate = move, to perceive = see, to imprint = print, to impact = affect*; kao i pridjevi *supportive, dismissive, violative* (npr. »81 our schools are heavily impacted« tj. *affected*; »such conduct would be violative of my responsibility«). Tvorba novih riječi pomoću derivacije i konverzije, koje na prvi pogled ne izgledaju neophodne, jer u jeziku već postoje ili jednostavne riječi ili drukčije izvedeni derivativi, posebno iritira mnoge sudionike diskusije i svoje shvaćanje dekadencije jezika oni ilustriraju takvim primjerima (*burglarised : burgled; processed dealt with; pressurised : forced; terminate : end*). Ostale karakteristike jezika u dekadenciji, po mišljenju diskutanta, jesu već spomenuti gubitak ili opasnost od gubitka razlike među parovima (*home* se upotrebljava u jeziku reklama za *house* »How can you in English buy a home any more than love or Killarney? You can buy a house and hope to make your home there.« (Robinson), uporna upotreba klišeja da bi se zaštedio misaoni napor i neprecizno izražavanje. I sve se to događa u Britaniji, ali se autori eksplicitno ili implicitno slažu da je tome početak u Americi otkuda sada dolazi podrška tom rasulu.

Zaključak

Pri usvajanju jezika, u izgrađivanju »komunikativne kompetencije«, pored fonološko-gramatičko-leksičkih podataka potreban je i niz sociokulturnih podataka o jeziku. Nekoliko takvih sociokulturnih podataka o AE i BE proizlaze iz prikazanog simpozija, ali je najzanimljiviji onaj koji govori o stavu govornika prema stanju u jeziku jer jasno dijeli engleske diskutante od američkih. Po izjavama američkih sudionika ništa se dramatično ne zbiva u njihovoj varijanti i ništa ih ne potiče da zauzmu prema njoj neki protektivan stav. Suprotno tome govornici BE (iz iste grupe zanimanja) kao da se nalaze u grču borbe za spašavanje od rasula.

Koliko je pitanje dekadencije stvarno, teško je reći. Podaci kojim ovi govornici podupiru svoje argumente osnovani su na nekim pojavama i inovacijama u vokabularu i na nekim stereotipima, a drugih se razina jezika i ne dotiču. Možda se radi o jednom jačem prodoru kolokvijalnog stila jezika u tradicionalno razrađeni pisani stil, što možemo pretpostaviti da se dogodilo ranije u američkoj varijanti, pa otuda i povezivanje dekadencije s utjecajem američkog engleskog.

Dakako da otpor amerikanizmima i povezivanje dekadencije s tim utjecajem kod nekih autora dolazi zbog odbojnosti prema drugim utjecajima američke civilizacije na englesko društvo.

Kad karakteriziramo te dvije velike varijante engleskog jezika, bar na razini pisanog jezika o kojem je u ovoj diskusiji bila riječ, važno je da uzmemo u obzir i *ležeran*, odnosno *protektivan* stav prema jeziku koji pokazuju govornici američke, odnosno britanske varijante iz ove društvene grupacije. Dakako da takav stav ne možemo na osnovi naših podataka generalizirati za sve slojeve govornika, konačno posuđivanje je ogromno, a promjene u jeziku teku i dalje, ali ovako jedinstvena orijentacija određene grupacije doprinosi našoj točnijoj predodžbi o dvjema varijantama.